

Andrzej Madej, Stanisław Krasowicz

*Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
w Puławach*

UWARUNKOWANIA KONKURENCYJNOŚCI ROLNICTWA LUBELSZCZYNY*

Słowa kluczowe: konkurencyjność czynnikowa (potencjalna), konkurencyjność wynikowa (rzeczywista), rolnictwo, uwarunkowania, Lubelszczyzna, zróżnicowanie

Wstęp

Konkurencyjność jest zjawiskiem wieloaspektowym i złożonym. Problemem podstawowym jest brak powszechnie akceptowanej definicji konkurencyjności. Zjawisko konkurencyjności w literaturze ekonomicznej jest często badane, analizowane i oceniane na różnych poziomach funkcjonowania i rozwoju (2). Już pod koniec XX wieku liczba definicji konkurencyjności przekraczała 400 (11).

Pojęcie konkurencyjności może odnosić się do różnych obiektów, podmiotów i grup, przez co wyodrębnić można określone jej poziomy – poziom mikro-mikro (na poziomie towarów i usług), mikro (na poziomie przedsiębiorstw), mezo (na poziomie branż i gałęzi, działów gospodarki czy regionów), makro (na poziomie gospodarki narodowej), mega (na poziomie gospodarek międzynarodowych) i meta (na poziomie przyszłości) (1).

Analiza konkurencyjności rolnictwa wpisuje się w badania prowadzone na poziomie sektorowym (poziom mezo). Pojęcia z zakresu konkurencyjności na tym poziomie analizy są o wiele bardziej sprecyzowane niż w przypadku badań prowadzonych w odniesieniu do poszczególnych gospodarek narodowych. Jednocześnie analizy dotyczące konkurencyjności rolnictwa różnią się zasadniczo od prowadzonych w odniesieniu do innych sektorów gospodarki narodowej. Decydują o tym następujące czynniki: ścisłe powiązania tego sektora z przemysłem spożywczym, mała mobilność zasobów produkcyjnych, duża zależność czynników produkcyjnych od warunków przyrodniczych, ograniczone możliwości konkurowania produktów rolnictwa na

*Opracowanie wykonano w ramach zadania 1.2 pt. „Gleby użytkowane rolniczo” z dotacji budżetowej przeznaczonej na realizację zadań MRiRW w 2021 r.

rynku krajowym i zagranicznym. Specyfika sektora rolnego powoduje, że różna niż w innych sektorach jest ranga i znaczenie czynników wyznaczających zarówno konkurencyjność tego działu gospodarki narodowej, jak i podmiotów funkcjonujących w jego ramach (9).

Można wskazać za OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), że konkurencyjność może być rozumiana jako zdolność przedsiębiorstw, przemysłów, regionów, krajów i ponadnarodowych ugrupowań do sprostania międzynarodowej konkurencji oraz do zapewnienia wysokiej stopy zwrotu od zastosowanych czynników produkcji, a także relatywnie wysokiego poziomu zatrudnienia (2).

Poziom konkurencyjności danej gospodarki można analizować m.in. poprzez określenie tzw. pozycji konkurencyjnej i zdolności konkurencyjnej kraju. Bieńkowski (13) pozycję konkurencyjną, zwaną przez niego wynikową, określił jako osiągnięty przez dany kraj poziom rozwoju gospodarczego, a zdolność konkurencyjną jako wszystko to, co decyduje o możliwościach konkurowania na rynkach zagranicznych i osiąganiu przez daną gospodarkę pozycji konkurencyjnej. Na tej podstawie wyróżnia się trzy podstawowe typy definicji konkurencyjności krajów (13):

- **wynikowe**, które uwzględniają rezultaty osiągane przez gospodarkę danego kraju, w szczególności poziom dochodu narodowego oraz udział w handlu światowym w wymiarze jakościowym i ilościowym;
- **czynnikowe**, które skupiają się na ocenie źródeł konkurencyjności gospodarki dotyczących m.in. wielkości i struktury zasobów produkcji oraz efektywności ich wykorzystania, decydujących o przyszłej pozycji konkurencyjnej kraju;
- **mieszane**, które łączą elementy czynnikowo-wynikowe (2).

Celem opracowania jest prezentacja uwarunkowań przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych, wpływających na konkurencyjność i wewnętrzne zróżnicowanie rolnictwa Lubelszczyzny.

Material i metodyka badań

W badaniach przyjęto założenie, że uwarunkowania przyrodnicze i postęp biologiczny są wyznacznikami konkurencyjności czynnikowej (potencjalnej), ale o konkurencyjności wynikowej (rzeczywistej) regionu na tle Polski decydują uwarunkowania organizacyjno-ekonomiczne. Za istotny czynnik decydujący o konkurencyjności rolnictwa Lubelszczyzny uznano zróżnicowanie warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych.

Rozważania przeprowadzono, uwzględniając wybrane wskaźniki charakteryzujące uwarunkowania przyrodnicze i organizacyjno-ekonomiczne opisujące konkurencyjność czynnikową (potencjalną) województwa lubelskiego w porównaniu ze średnimi wskaźnikami dla kraju. Podstawowe źródło informacji stanowiły dane statystyczne GUS (3,4,12,14,15,17), wyniki badań IUNG-PIB, a także poglądy różnych autorów przedstawione w literaturze. Dokonana analiza dotyczyła produkcji rolnej, jednak

główną uwagę zwrócono w niej na produkcję roślinną, która ma charakter pierwotny, surowcowy.

W pracy przyjęto założenie, że czynniki przyrodnicze łącznie z dokonującym się postępem biologicznym są podstawowymi wyznacznikami produkcji rolniczej, natomiast warunki organizacyjno-ekonomiczne decydują o stopniu ich wykorzystania (7). Założono ponadto, że regionalne zróżnicowanie warunków do produkcji rolniczej w kraju wpływa na kierunki podejmowanych badań naukowych i główne kierunki działań doradczych, przyczyniających się do poprawy konkurencyjności produkcji rolniczej w różnych regionach kraju (10).

Do przedstawienia danych w zakresie warunków przyrodniczych produkcji rolniczej woj. lubelskiego na tle kraju i innych województw wykorzystano wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej opracowany w IUNG-PIB (15), uwzględniający jakość i przydatność rolniczą gleb, agroklimat, rzeźbę terenu oraz warunki wodne. W powyższym układzie regionalnym uwzględniono także uwarunkowania agrotechniczne wpływające na wykorzystanie potencjału rolniczej przestrzeni produkcyjnej, tj.: udział gleb bardzo kwaśnych i kwaśnych w %, zużycie nawozów mineralnych w $\text{kg NPK} \cdot \text{ha}^{-1}$ UR, zużycie nawozów wapniowych w $\text{kg CaO} \cdot \text{ha}^{-1}$ UR. Natomiast regionalne zróżnicowanie warunków organizacyjno-ekonomicznych przedstawiono za pomocą: średniej powierzchni gospodarstwa w ha UR w grupie gospodarstw powyżej 1 ha UR, udziału gospodarstw o standardowej produkcji powyżej 15 tys. € oraz liczby pracujących w rolnictwie w przeliczeniu na 100 ha UR.

Wybrane cechy charakteryzują specyfikę rolnictwa woj. lubelskiego na tle kraju i innych województw, wskazując jednocześnie czynniki kształtujące konkurencyjność jego produkcji rolniczej. Dane te przedstawiono w postaci tabelarycznej oraz map.

Analizą objęto dane dotyczące woj. lubelskiego na tle kraju, w formie tabelarycznej i wykresów. Uwzględniono następujące grupy wskaźników:

- powierzchnia i ludność;
- liczba i struktura gospodarstw rolnych;
- udział skupu w produkcji rolniczej;
- struktura użytkowania gruntów i ich przydatność rolnicza;
- struktura zasiewów wybranych roślin uprawnych oraz ich udział w krajowej produkcji;
- plony zbóż podstawowych oraz wybranych roślin uprawnych;
- struktura pogłowia zwierząt i wybrane wskaźniki produkcji zwierzęcej;
- wartość skupu produktów rolnych.

Wyniki

O konkurencyjności i znaczeniu rolnictwa w ujęciu regionalnym decyduje wiele czynników będących pochodną warunków przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych. Główne z nich, według województw, przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1
Regionalne zróżnicowanie polskiego rolnictwa

Województwo	Wskaźnik wrpp (pkt)	Średnia pow. UR w gosp. pow. 1 ha (ha) 2019	Udział gosp. powyżej 15 tys. € (%) 2016	Pracujący w rolnictwie na 100 ha UR 2018↑	Nawożenie mineralne (kg NPK·ha ⁻¹ UR)		Udział gleb o odczynie kwaśnym i bardzo kwaśnym (%)	Zużycie nawozów wapniowych CaO (kg·ha ⁻¹ UR)
					2010–2013	2017/18		
Dolnośląskie	74,9	16,4	22,1	9,8	165,1	174,5	28	86,4
Kujawsko-pomorskie	71,0	16,1	42,2	9,6	172,9	190,5	24	88,6
Lubelskie	74,1	8,5	17,0	21,6	127,1	163,3	40	68,6
Lubuskie	62,3	19,7	24,7	8,5	140,1	112,8	37	41,2
Łódzkie	61,9	7,9	21,9	17,8	145,2	132,7	55	31,3↓
Małopolskie	69,3	4,2	6,8	48,6	74,3	82,3	53↑	34,4
Mazowieckie	59,9	9,2	26,4	13,9↓	103,3	128,9	52	46,4
Opolskie	81,6	19,7	31,9	9,8	220,1	202,8	17	118,6
Podkarpackie	70,4	4,7	5,1	46,6	71,7	85,0	58	40,3
Podlaskie	55,0	14,1	32,2	11,6	99,3	124,0	59↑	21,4
Pomorskie	66,2	19,3	33,0	8,3	147,1	152,6	39	74,5
Śląskie	64,2	6,9	13,2	26,6	126,9	124,9	35	57,9
Świętokrzyskie	69,3	5,6	14,2	31,4	107,9	106,0	34	35,9
Warmińsko-mazurskie	66,0	22,0	40,6	6,9	115,7	113,6	37	37,2
Wielkopolskie	64,8	14,6	36,5	12,0	164,1	170,4	33	60,8
Zachodniopomorskie	67,5	29,6	30,5	5,4	167,0	115,5	35	44,0↓
Polska	66,6	10,6	22,1	15,9	134,4	141,6	37	55,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3, 14, 17) oraz Stuczyński i in., 2000 (16)

Analiza gospodarstw rolnych w kraju dokonana na podstawie średniej powierzchni UR w ha wskazuje na występowanie dwóch grup województw, różniących się zdecydowanie wartością tego wskaźnika (tab. 1). Pierwsza grupa to województwa: podlaskie, warmińsko-mazurskie, pomorskie, zachodniopomorskie, lubuskie, wielkopolskie, dolnośląskie, opolskie. Obok średniej wielkości gospodarstwa przewyższającej wartość tego wskaźnika średnio dla Polski, charakteryzowały się one także zdecydowanie mniejszym wskaźnikiem pracujących w rolnictwie. Natomiast województwa: małopolskie, podkarpackie, świętokrzyskie, śląskie, łódzkie, lubelskie i mazowieckie charakteryzowały się średnią powierzchnią gospodarstwa poniżej przeciętnej dla kraju, a zatrudnienie, za wyjątkiem mazowieckiego, przewyższało w nich wartość średnią wskaźnika dla Polski. Gleby woj. lubelskiego cechowały się wyższym niż przeciętnie w kraju udziałem gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych (40,0%), mimo że zużycie nawozów wapniowych było tu na poziomie wyższym niż przeciętnie w kraju (68,6 kg CaO·ha⁻¹ UR). Z kolei wskaźnik udziału gospodarstw o wielkości ekonomicznej powyżej 15 tys. € nie przewyższał w tym województwie wartości przeciętnej dla kraju, podobnie jak w przypadku wskaźnika średniej wysokości nawożenia mineralnego obliczonego dla lat 2010–2013 (127,1 kg NPK·ha⁻¹ UR). W roku gospodarczym 2017/2018 wskaźnik ten przekroczył średnią dla kraju.

Województwo lubelskie wyróżniało się pod względem wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (74,1 pkt), charakteryzującego uwarunkowania przyrodnicze, zajmując miejsce w kraju zaraz za województwami opolskim i dolnośląskim. Na tle kraju odznaczały je przede wszystkim jakość i przydatność rolnicza gleb (55,8 pkt), ale także wartość pozostałych wskaźników (akroklimatu, rzeźby terenu i warunków wodnych) (tab. 2). W samym województwie lubelskim wartość wskaźnika wrpp podlegała znacznym wahaniom (rys. 1). Najmniej korzystnymi warunkami agro-klimatycznymi charakteryzował się położony w północno-wschodniej części województwa powiat włodawski (53,7 pkt), a najbardziej korzystane warunki wyróżniały powiaty lubelski (100 pkt) oraz hrubieszowski (99,2 pkt), położone w centralnej i południowo-wschodniej części województwa.

Tabela 2

Ocena przydatności rolniczej i struktura użytków rolnych w 2018 r.

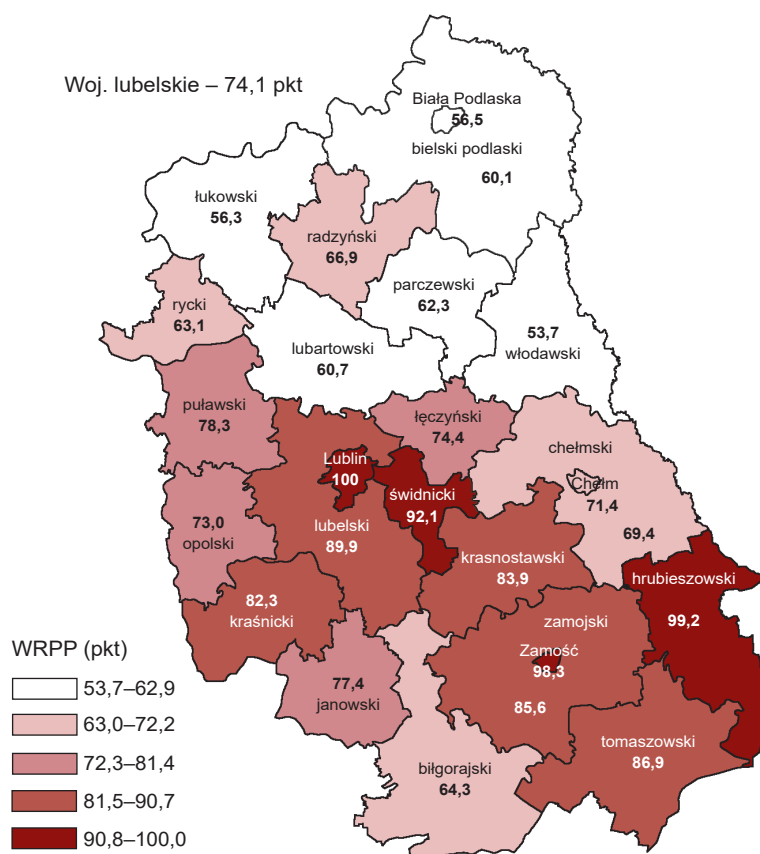
Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wg IUNG (pkt)	74,1	66,6
jakość i przydatność rolnicza gleb	55,8	49,5
agroklimat	10,6	9,9
rzeźba terenu	4,0	3,9
warunki wodne	3,8	3,3
Struktura UR* (%)		

cd. tab. 2

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
grunty orne (zasiewy + ogrody przydomowe)	78,6	74,7
TUZ	15,3	21,7
uprawy trwałe (w tym sady)	5,0	2,4
grunty ugorowane	1,1	1,2

*w dobrej kulturze

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (14)

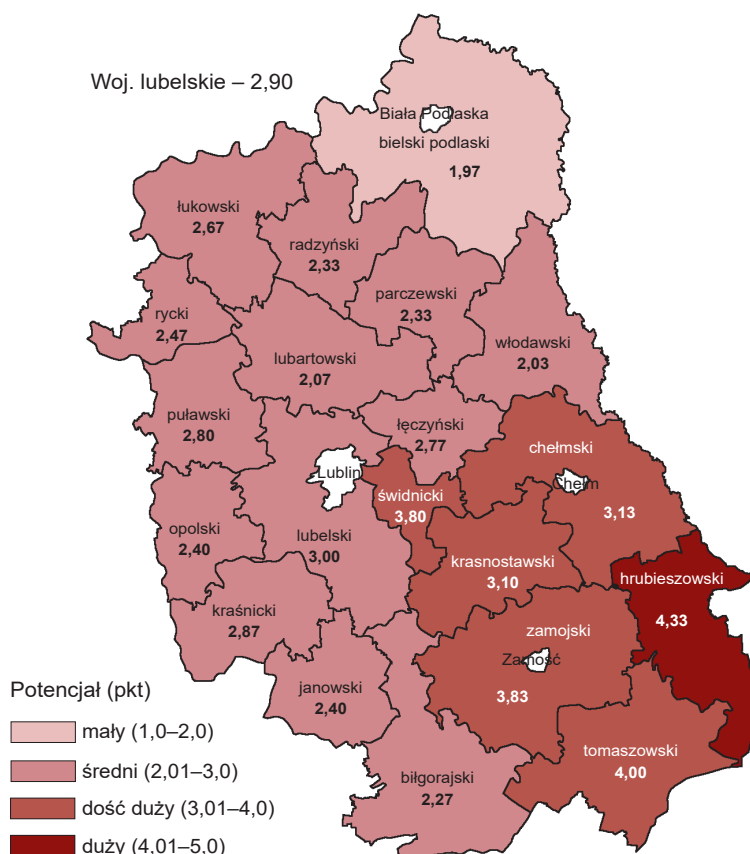

Rys. 1. Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej w woj. lubelskim wg IUNG-PIB

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IUNG-PIB (16)

Harasim (5) na podstawie punktowej oceny wybranych wskaźników w zakresie trzech kryteriów: jakości przestrzeni rolniczej, pokrycia gleby roślinnością oraz stanu agrochemicznego gleb, wydzielił subregiony zróżnicowane pod względem poziomu

potencjału agroekologicznego rolnictwa woj. lubelskiego (rys. 2). Za najkorzystniejsze do prowadzenia produkcji rolniczej przyjęto powiaty (w kolejności): hrubieszowski, tomaszowski, zamojski, świdnicki i chełmski. Natomiast stan i zasoby środowiska przyrodniczego zostały uznane przez autora za czynniki konkurencyjności rolnictwa na poziomie regionalnym i ważne kryterium oceny zrównoważonego gospodarowania.

Rys. 2. Przestrzenne zróżnicowanie poziomu potencjału agroekologicznego rolnictwa woj. lubelskiego

Źródło: Harasim, 2014 (5)

Wyodrębnione w rolnictwie polskim obszary specyficzne (tab. 3), na których prowadzenie produkcji rolniczej jest utrudnione, mogą wpływać na obniżenie konkurencyjności produkcji rolniczej gospodarstw funkcjonujących w ich granicach. Jako kryterium wydzielenia takich obszarów przyjęto udziały występowania terenów

objętych ochroną przyrody (np. Natura 2000), potencjalnie zalewowych (znajdujących się w dolinach rzek), podmiejskich, problemowych (OPR¹) oraz obszarów górskich i podgórskich. W województwie lubelskim ogólny udział obszarów specyficznych był wyższy niż średnio w Polsce i wynosił 52,8%, a dominowały w nich obszary problemowe (41,6%) charakteryzujące się występowaniem ograniczeń dla produkcji rolnej oraz objęte ochroną przyrody (20,8%).

Tabela 3

Udział poszczególnych typów obszarów specyficznych w woj. lubelskim na tle Polski

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Obszary specyficzne:		
Objęte ochroną przyrody	20,8	25,2
Potencjalnie zalewowe	3,0	6,6
Podmiejskie	2,8	5,4
Problemowe (OPR-y)	41,6	30,8
Górskie i podgórskie	0,0	4,6
Razem	52,8	49,7

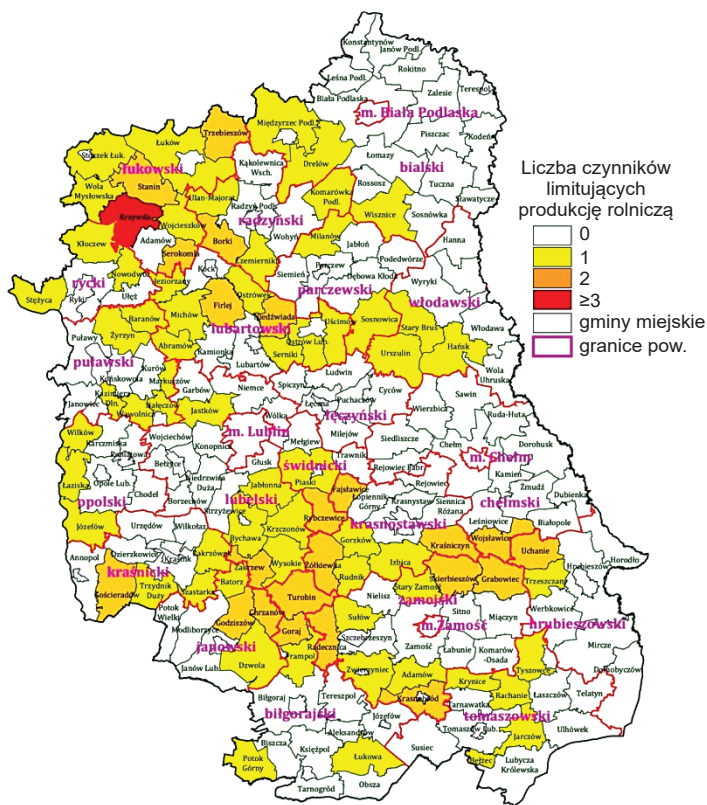
Źródło: Matyka i in., 2014 (8)

Obszary problemowe zostały wydzielone w IUNG-PIB (6) na podstawie kryteriów przyrodniczych, społeczno-agrarnych i organizacyjno-przestrzennych. Ich wyznacznikami były:

- rozdrobnienie gruntów wyrażone średnią powierzchnią gospodarstwa oraz liczbą działek i ich wielkością;
- skrajnie niekorzystne ONW kwalifikowane na podstawie wskaźnika wrpp;
- niska zawartość próchnicy;
- silne zagrożenie erozją wodną;
- bardzo silne zakwaszenie gleb;
- zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi.

Na 193 gminy funkcjonujące w woj. lubelskim, aż w 84 występowały czynniki decydujące o zaliczeniu danej jednostki do obszarów problemowych (rys. 3, tab. 4), a w 61 z nich wystąpił co najmniej 1 czynnik. Udział gmin z obszarami problemowymi wyniósł w woj. lubelskim 44% i był wyższy niż średnio w kraju (38%), co wskazuje na mniej korzystne warunki do produkcji rolniczej na terenie woj. lubelskiego, zmniejszające tym samym jego konkurencyjność.

¹Jadczyzyn J.: Regionalne różnicowanie obszarów problemowych rolnictwa (OPR) w Polsce. IUNG-PIB, Puławy, 2009, IU nr 163: 80.

Rys. 3. Czynniki ograniczające produkcję rolniczą

Źródło: Jadczyński, 2009 (6)

Tabela 4

Obszary problemowe rolnictwa (OPR) woj. lubelskiego na tle Polski

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Ogólna liczba gmin wiejskich i miejsko-miejskich	193	2171
Liczba gmin włączonych do OPR	84	820
z 1 czynnikiem limitującym	61	544
z 2 czynnikami limitującymi	22	204
z 3 i więcej czynnikami limitującymi	1	72
% gmin włączonych do OPR	44	38

Źródło: opracowanie własne na podstawie Jadczyński, 2009 (6)

Województwo lubelskie zajmuje powierzchnię 25,1 tys. km² i na tle kraju jest jednym z większych pod tym względem, zajmując 8% jego powierzchni (tab. 5). Zamieszkuje w nim jedynie 5,5% ludności Polski, co świadczy o niższej gęstości

zaludnienia (84 osoby na km²) niż przeciętnie w kraju (123 osoby na km²). Wysoki udział ludności zamieszkującej na terenach wiejskich (53,5%), jak również większa liczba osób pracujących w rolnictwie, leśnictwie i rybołówstwie na 100 ha użytków rolnych (21,2 osób·100 ha UR⁻¹) w porównaniu z krajem oraz znaczny udział pracujących w rolnictwie na tle Polski (12,9%), a także udział gospodarstw o powierzchni powyżej 1 ha UR wynoszący w relacji do kraju 12,4% (tab. 6), świadczą o zdecydowanie rolniczym charakterze województwa. Te uwarunkowania powodowały, że wartość produktu krajowego brutto na mieszkańca wynosiła w woj. lubelskim (37,5 tys. zł·os.⁻¹) i była znacznie niższa niż w kraju, osiągając wartość relatywną na poziomie jedynie 67,8%.

Produkcja rolnicza w woj. lubelskim prowadzona była przez 173 tys. gospodarstw rolnych posiadających użytki rolne, z których 98,8% dysponowało powierzchnią powyżej 1 ha UR (tab. 6). W strukturze obszarowej gospodarstw dominowały podmioty o powierzchni do 5 ha UR (51,2%). Natomiast gospodarstwa do 20 ha UR stanowiły w województwie aż 91,2% ogółu gospodarstw. Struktura obszarowa tylko nieznacznie (w grupie gospodarstw 5–20 ha UR) odbiegała od przeciętnej dla kraju. Natomiast w grupach gospodarstw większych obszarowo, powyżej 20 ha UR, porównanie z danymi dla kraju było mniej korzystane dla woj. lubelskiego (udział tych gospodarstw wynosił jedynie 7,7%). Na niekorzyść struktury obszarowej gospodarstw woj. lubelskiego i ich konkurencyjności świadczy także ich średnia powierzchnia wynosząca 8,4 ha UR, podczas gdy w Polsce w 2019 r. była ona równa 10,5 ha UR (tj. ponad 2 ha więcej).

Tabela 5

Powierzchnia i ludność w 2019 r.

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Powierzchnia ogółem (km ²)	25123	312705
udział (%)	8,0	100,0
Ludność (tys.)	2108	38383
udział (%)	5,5	100,0
Gęstość zaludnienia (liczba osób na km ²)	84	123
Ludność zamieszkująca na obszarach wiejskich (%)	53,5	40,0
Produkt krajowy brutto (PKB) w 2018 r.:		
– na mieszkańca (tys. zł)	37,5	55,2
– relatywnie (%)	67,8	100
Pracujący w rolnictwie, leśnictwie, rybołówstwie i rybactwie (osób·100 ha UR ⁻¹)	21,2	16,2
Udział pracujących w rolnictwie w stosunku do kraju w %	12,9	100,0

*pracujący w wieku 15 lat i więcej (przeciętnie rocznie)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (15)

Tabela 6

Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2019 r.

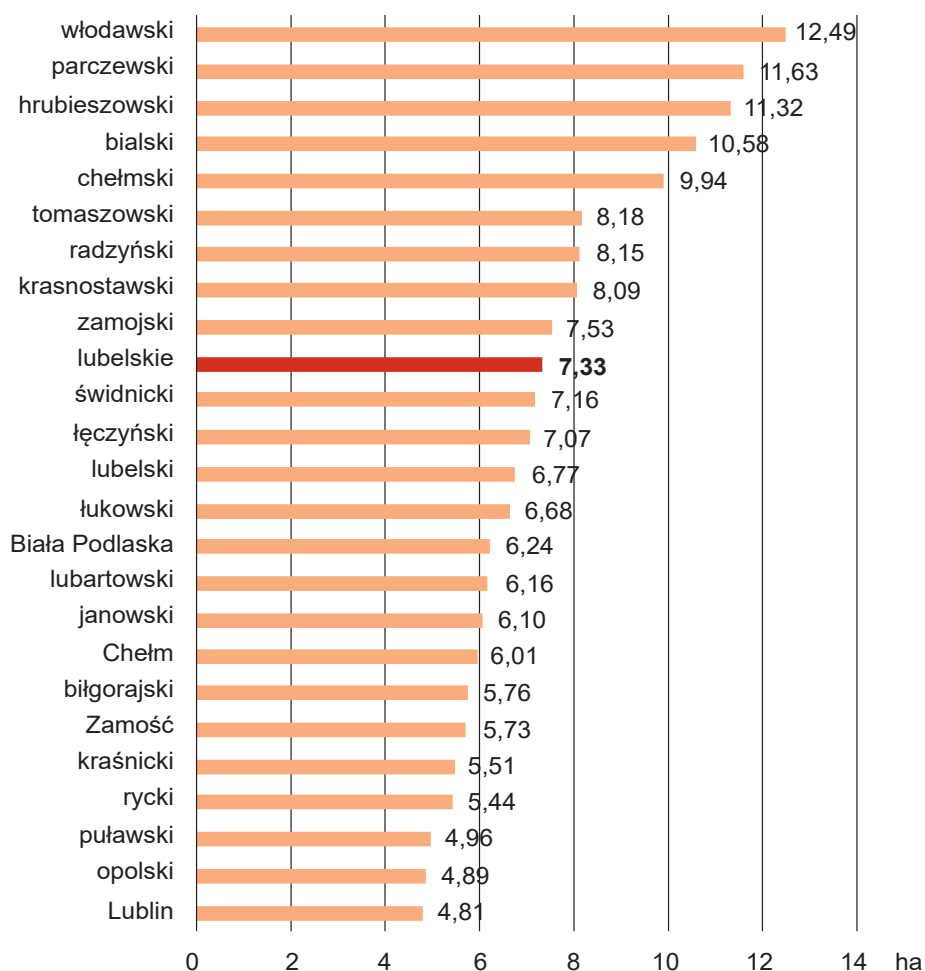
Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Liczba gospodarstw z użytkami rolnymi (tys.)	173	1406
Liczba gospodarstw z UR powyżej 1 ha (tys.)	171	1382
udział (%)	12,4	100,0
Udział wybranych grup obszarowych gospodarstw w ogólnej ich liczbie (%)		
0–1 ha	1,1	1,7
1,01–5 ha	51,2	51,7
5,01–20 ha	40,0	36,3
20,01–50 ha	6,0	7,6
powyżej 50 ha	1,7	2,6
Średnia powierzchnia UR w gospodarstwach rolniczych ogółem (ha)	8,43	10,45
Wyposażenie gospodarstw w ciągniki rolnicze (2016)		
tys. szt.	182,5	1491,7
%	12,2	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (3, 14, 17)

Na podstawie danych Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r. największą średnią powierzchnią gospodarstwa powyżej 1 ha UR, przekraczającą 11 ha UR, wyróżniały się powiaty parczewski i włodawski, charakteryzujące się mało korzystnymi warunkami agro-klimatycznymi (wskaźnik wrpp), a także powiat hrubieszowski (11,3 ha UR), który cechował się bardzo wysokim wskaźnikiem wrpp (rys. 4). Po przeciwnej stronie znalazły się powiaty wiejskie – opolski (4,9 ha UR) i puławski (5,0 ha UR).

Pod względem wyposażenia gospodarstw w ciągniki rolnicze, stanowiące środki materialne, woj. lubelskie nie odbiegało od poziomu wskaźników krajowych (tab. 6). Na wyposażeniu gospodarstw Lubelszczyzny znajdowało się 182,5 tys. ciągników rolniczych, a ich udział w odniesieniu do liczby w kraju wynosił 12,2%, na podobnym poziomie jak liczba gosp. powyżej 1 ha UR.

W zakresie struktury użytkowania gruntów woj. lubelskie odbiegało od przeciętnych warunków dla kraju. Charakteryzowało się nieznacznie większym udziałem gruntów ornych (78,6%) w odniesieniu do Polski (74,7%) (tab. 2) kosztem mniejszego udziału trwałych użytków zielonych (15,3%), w porównaniu ze wskaźnikiem dla kraju (21,7%). Lubelszczyzna wyróżniała się ponad dwukrotnie wyższym udziałem upraw trwałych, w tym sadow (5,0%), który w Polsce w 2018 r. wynosił 2,4%. Klasyfikowało ją to pod względem tego wskaźnika na drugim miejscu po województwie świętokrzyskim, a przed woj. mazowieckim. Udział gruntów ugorowanych w województwie lubelskim (1,1%) był niski i znajdował się na poziomie porównywalnym dla kraju.

Rys. 4. Średnia powierzchnia gospodarstwa powyżej 1 ha UR wg powiatów (PSR 2010)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (4)

Na terenie woj. lubelskiego, podobnie jak w całym kraju, do upraw dominujących w strukturze zasiewów w latach 2017–2019 należały zboża (73,5%), a pszenica i jęczmień stanowiły większą ich część (39,3%). Z kolei dla Polski udział pszenicy i jęczmienia był niższy i wynosił 31,5% (tab. 7). Znaczącą, w porównaniu z krajem, rolę w zasiewach odgrywały rośliny oleiste (10,1%), a także uprawa buraka cukrowego (3,6%). Natomiast uprawa kukurydzy na zielonkę dostarczającej energetycznej paszy w produkcji bydła mlecznego miała ponad dwukrotnie mniejszy udział niż średnio w kraju (2,4%). W porównaniu z udziałem pogłowia bydła w odniesieniu do kraju (6,0%) świadczy to o ekstensywnym charakterze i mniejszym znaczeniu tego kierunku produkcji.

Udział gospodarstw Lubelszczyzny w wielkości krajowej produkcji roślinnej (zbiorach) w zakresie wybranych upraw (tab. 7) wskazuje na ich istotne znaczenie w krajowej produkcji roślinnej. W latach 2017–2019 dostarczyły one 11,4% ogólnej produkcji zbóż, w tym 14,2% pszenicy i jęczmienia. Jeszcze większy, wynoszący 15,6%, był udział buraka cukrowego, a udział owoców wynosił aż 17,8% krajowych zbiorów. Relatywnie niższy był natomiast udział ziemniaka (6,5%) oraz kukurydzy na zielonkę (5,3%).

Tabela 7

Struktura zasiewów i udział w krajowej produkcji wybranych roślin (średnio z lat 2017–2019)

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Udział w strukturze zasiewów (%)		
Zboża ogółem	73,5	71,7
w tym udział pszenicy i jęczmienia	39,3	31,5
Rośliny oleiste	10,1	8,5
Ziemniak	1,8	2,9
Burak cukrowy	3,6	2,2
Kukurydza na zielonkę	2,4	5,5
Udział w krajowej produkcji (zbiorach)		
Zboża ogółem	11,4	100
w tym udział pszenicy i jęczmienia	14,2	100
Rośliny oleiste	12,8	100
Ziemniak	6,5	100
Burak cukrowy	15,6	100
Kukurydza na zielonkę	5,3	100
Warzywa	10,8	100
Owoce	17,8	100

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (12, 14)

Za wskaźnik wydajności produkcji roślinnej, z uwagi na powszechność uprawy, może być uznany plon zbóż ogółem. W przypadku gospodarstw woj. lubelskiego w latach 2011–2013 nie przewyższał on ($3,21 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$) przeciętnego plonu dla Polski ($3,64 \text{ t} \cdot \text{ha}^{-1}$) (tab. 8), pomimo znacznie korzystniejszych warunków glebowo-klimatycznych opisanych wskaźnikiem wrpp. Świadczy to o niskiej konkurencyjności Lubelszczyzny w tym zakresie. Dopiero porównanie średnich plonów zbóż z lat 2017–2019 wydaje się potwierdzać korzystne uwarunkowania środowiskowe dla produkcji roślinnej w województwie. Przekładały się one na wyższe niż przeciętnie w kraju, plony zbóż ogółem. W przypadku poszczególnych gatunków roślin uzyskiwane plony w woj. lubelskim tylko nieznacznie przewyższały (od 3% w przypadku ziemniaka do 11% dla kukurydzy na ziarno i 19% dla kukurydzy na zielonkę) swym poziomem średnie plony dla Polski, ale w przypadku buraka cukrowego można było zaobserwować tendencję odwrotną.

Tabela 8

Plony wybranych roślin uprawnych (średnio z lat 2017–2019)

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Zboża ogółem w t·ha ⁻¹ średnio 2011–2013	3,21	3,64
2017–2019	4,07	3,76
Pszenica	4,90	4,44
Kukurydza na ziarno	6,89	6,21
Rzepak i rzepik	2,93	2,76
Ziemniak	25,7	24,9
Burak cukrowy	57,1	61,7
Kukurydza na zielonkę	51,1	43,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (12)

Województwo lubelskie charakteryzowało się w 2018 r. dużo niższą obsadą zwierząt w przeliczeniu na 100 ha UR (28,6 SD·100 ha⁻¹ UR) niż przeciętnie w kraju (47,3 SD·100 ha⁻¹ UR) (tab. 9). O ile udział woj. lubelskiego w krajowym pogłowie bydła wynosił 6%, to w przypadku trzody chlewnej było to jedynie 4,7%, a w przypadku drobiu – 3,7%. Świadczy to o dominującej roli bydła w produkcji zwierzęcej, pomimo relatywnie niskiego udziału TUZ w strukturze użytkowania gruntów i niskiego udziału kukurydzy na zielonkę w strukturze zasiewów. Wskaźniki charakteryzujące produkcję zwierzęcą woj. lubelskiego, takie jak produkcja żywca rzeźnego w wadze żywej w kg·ha⁻¹ UR czy produkcja mleka krowiego w l·ha⁻¹ UR, były blisko dwukrotnie niższe niż średnio dla Polski. Jedynie przeciętny roczny udój od krowy, wynoszący w woj. lubelskim 5603 l·szt.⁻¹·rok⁻¹, był niższy jedynie o 2,6%. Przedstawione dane odnośnie produkcji zwierzęcej świadczą, że również w tej gałęzi produkcji rolniczej Lubelszczyzna nie wyróżniała się pozytywnie na tle kraju.

Tabela 9

Pogłowie zwierząt i wybrane elementy produkcji zwierzęcej w 2018 r.

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Obsada zwierząt (SD·100 ha ⁻¹ UR)	28,6	47,3
Pogłowie zwierząt – bydło (tys.)	373,4	6201,4
%	6,0	100
trzoda chlewna (tys.)	553,9	11827,5
%	4,7	100
drób kurzy (tys.)	6809	182200
%	3,7	100
Produkcja żywca rzeźnego w wadze żywej (kg·ha ⁻¹ UR)	240	485
Produkcja mleka krowiego (l·ha ⁻¹ UR)	550	939
Przeciętny roczny udój od 1 krowy (l)	5603	5747

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (14)

Województwo lubelskie charakteryzowało się relatywnie niską wartością skupu produktów rolnych w przeliczeniu na jednostkę powierzchni w odniesieniu do kraju (tab. 10). Wartość ta dla województwa wynosiła 2928 zł·ha⁻¹ UR i stanowiła jedynie 68% wartości tego wskaźnika dla kraju. Swoj wpływ wywarł zapewne czynnik relatywnie niskiego udziału gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha UR, które uznawane są za wiodące pod względem towarowej produkcji rolniczej. W województwie lubelskim wartość skupu zarówno produktów roślinnych, jak i zwierzęcych na ha UR była na zbliżonym poziomie. Natomiast w Polsce średnia wartość skupu produktów zwierzęcych ponad dwukrotnie przewyższała wartość skupu produktów roślinnych. Świadczy to o specjalizacji rolnictwa Lubelszczyzny w produkcji roślinnej. Warto podkreślić, że produkcja zwierzęca, zwłaszcza produkcja mleka, koncentruje się w woj. lubelskim w rejonach działania zakładów przetwórstwa mleka – Ryki, Krasnystaw, Radzyń Podlaski.

O niskiej towarowości produkcji gospodarstw Lubelszczyzny świadczy też udział skupu w produkcji (tab. 10). Spośród przedstawionych w tabeli produktów jedynie dla owoców omawiany wskaźnik przybierał wartość korzystniejszą dla województwa (66,1%) niż dla kraju (62,1%). Natomiast w pozostałych przypadkach obserwowano tendencję odwrotną, a najmniej korzystną w przypadku ziemniaka. Dane te świadczą o małej towarowości produkcji gospodarstw województwa lubelskiego i zużywaniu w nich produktów na paszę lub samozaopatrzenie.

Tabela 10

Wartość skupu produktów rolnych na 1 ha UR, średnio z lat 2016–2018

Wyszczególnienie	Woj. lubelskie	Polska
Ogółem (zł)	2928	4289
Produkty roślinne (zł)	1439	1311
Produkty zwierzęce (zł)	1489	2978
Udział skupu w produkcji w 2019 r. (%) – zboża podstawowe	26,7	42,5
Udział skupu w produkcji w 2018 r. (%): ziemniak	13,4	23,6
warzywa	38,1	44,6
owoce	66,1	62,1
żywiec rzeźny*	74,4	91,3
mleko krowie	74,3	84,4

*(łącznie z tłuszczami); produkcja zbilansowana importem i eksportem w wadze poubojowej ciepłej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (14)

Podsumowanie

Przedstawiona analiza uwarunkowań przyrodniczych i organizacyjno-ekonomicznych, wpływających na konkurencyjność rolnictwa Lubelszczyzny (konkurencyjność czynnikowa – potencjalna), a także porównanie zmian wskaźników charakteryzujących

produkcję rolniczą tego regionu na tle Polski (konkurencyjność wynikowa – rzeczywista) pozwala na sformułowanie następujących wniosków:

1. Istniejące uwarunkowania przyrodnicze i organizacyjno-ekonomiczne w sposób istotny oddziałują na konkurencyjność produkcji rolniczej w województwie lubelskim.
2. Z uwagi na dobre jakościowo gleby na Lubelszczyźnie uprawia się rośliny intensywne. Województwo lubelskie wyróżnia się jedną z największych w kraju produkcją owoców z drzew i krzewów jagodowych oraz warzyw gruntowych.
3. Mimo znaczących przewag w niektórych kierunkach produkcji, w tym głównie owoce, warzywa, wykorzystanie potencjału w wielu gałęziach produkcji rolniczej (głównie zwierzęcej) jest relatywnie niskie.
4. Słabą stroną województwa lubelskiego jest niekorzystna struktura obszarowa gospodarstw rolnych prowadząca do trudności w wyłącznym utrzymaniu się ich właścicieli tylko z rolnictwa.
5. Rolnictwo województwa lubelskiego generalnie nie w pełni wykorzystuje posiadane możliwości produkcyjne, co jest widoczne we wskaźnikach produktywności rolniczej (plonowanie roślin, obsada zwierząt).
6. Jedną z przyczyn mniejszego tempa wzrostu plonowania roślin i obniżenia efektywności technicznej są niedomagania organizacyjne rolnictwa Lubelszczyzny (np. zakwaszenie gleb).
7. Konsekwencją zmniejszania konkurencyjności rolnictwa Lubelszczyzny jest relatywne pogorszenie sytuacji dochodowej ludności rolniczej województwa rzutujące na nasilenie procesów wyludniania i ograniczenia rozwoju gospodarczego.
8. Przeprowadzona analiza pozwala na wskazanie kilku działań, służących poprawie konkurencyjności rolnictwa Lubelszczyzny:
 - optymalizacja wykorzystania gleb użytkowanych rolniczo;
 - podniesienie poziomu produkcyjnego gleb przez racjonalne stosowanie nawożenia mineralnego, zwłaszcza wapnowania;
 - systematyczne wzbogacanie gleb w substancję organiczną, w tym również przez poprawną gospodarkę nawozami organicznymi (odchody zwierząt);
 - właściwy dobór uprawianych gatunków roślin oraz odmian dostosowanych do miejscowych warunków;
 - wykorzystanie potencjału produkcyjnego trwałych użytków zielonych przez koncentrację produkcji zwierzęcej (przeżuwacze) na tych obszarach.
9. Uwarunkowania konkurencyjności i wewnętrzne zróżnicowanie rolnictwa w województwie lubelskim powinny być wyznacznikiem kierunków działalności doradczej.

Literatura

1. Borowiecki R., Siuta-Tokarska B.: Wyzwania i dylematy społeczno-gospodarcze Polski w procesie transformacji, TNOiK „Dom Organizatora”, Toruń 2012, ss. 294.
2. Borowiecki R., Siuta-Tokarska B.: Konkurencyjność przedsiębiorstw i konkurencyjność gospodarki Polski – zarys problemu. Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy, URZ, Rzeszów, 2015, **41(1/2015)**: 52-66.
3. Charakterystyka gospodarstw rolnych w 2016 r. GUS, Warszawa 2017, ss. 390.
4. Charakterystyka gospodarstw rolnych w województwie lubelskim. Powszechny Spis Rolny 2010. US Lublin, 2012, ss. 261.
5. Harasim A.: Potencjał agroekologiczny rolnictwa województwa lubelskiego. Roczniki Naukowe SERiA, Warszawa-Poznań 2014, **XVI(1)**: 64-69.
6. Jadczyński J.: Regionalne zróżnicowanie obszarów problemowych rolnictwa (OPR) w Polsce. Instrukcja upowszechnieniowa nr 163, IUNG-PIB, Puławy 2009, ss. 80.
7. Kopiński J., Matyka M.: Ocena regionalnego zróżnicowania współzależności czynników przyrodniczych i organizacyjno-produkcyjnych w polskim rolnictwie. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, 2016, **1(346)**: 57-79.
8. Matyka M., Kopiński J., Krasowicz S., Łopatka A.: Obszary specyficzne jako determinanta regionalnego zróżnicowania i perspektyw rozwoju polskiego rolnictwa. Studia i Raporty IUNG-PIB, Puławy 2014, **40(14)**: 59-74.
9. Nosecka B., Pawlak K., Poczta W.: Wybrane aspekty konkurencyjności rolnictwa. W: Konkurencyjność polskiej gospodarki żywnościowej w warunkach globalizacji i integracji europejskiej. IERiGŻ, Warszawa 2011, **7**: 1-78.
10. Nowak A.: Konkurencyjność rolnictwa Polski Wschodniej. Rozprawy Naukowe, UP Lublin 2017, **389**: 1-200.
11. Olczyk M., Daszkiewicz N.: Konkurencyjność podmiotów – ujęcie teoretyczne. W: Konkurencyjność. Poziom makro, mezo i mikro, N. Daszkiewicz (red.). Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 13-20.
12. Produkcja upraw rolnych i ogrodniczych w (...) roku. GUS, Warszawa 2018–2020.
13. Radło M.J.: Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki. Uwagi na temat definicji, czynników i miar. W: Czynniki i miary międzynarodowej konkurencyjności gospodarek w kontekście globalizacji – wstępne wyniki badań. W. Bieńkowski i in. (red.). Prace i Materiały Instytutu Gospodarki Światowej, Warszawa 2008, **284**: 1-33.
14. Rocznik statystyczny rolnictwa. GUS, Warszawa 2018–2020.
15. Rocznik statystyczny województw. GUS, Warszawa 2020.
16. Stuczynski T. i in.: Waloryzacja rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski. Biuletyn Inf. IUNG, Puławy, 2000, **12**: 4-17.
17. Użytkowanie gruntów i powierzchnia zasiewów w 2019 r. GUS, Warszawa 2020, ss. 21.

Adres do korespondencji:

dr inż. Andrzej Madej; prof. dr hab. Stanisław Krasowicz
Zakład Systemów i Ekonomiki Produkcji Roślinnej
IUNG-PIB
ul. Czartoryskich 8,
24-100 Puławy
tel.: 81 4786809; 81 4786802
e-mail: amjan@iung.pulawy.pl; sk@iung.pulawy.pl

AUTOR

ORCID

Andrzej Madej

0000-0002-3369-1077

Stanisław Krasowicz

0000-0003-3949-1444